

7. Девеер против Бельгії (Deweer v. Belgium): Постановлення Європейського Суду по правам людини від 27 лютого 1980 року (жалоба № 6903/75) URL: <http://european-court.eu/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/deveer-protiv-belgii-postanovlenie-evropejskogo-suda>.

8. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

9. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 08.04.2020 (справа № 826/7244/18) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89180564>.

10. Рішення Конституційного Суду України від 30.09.2009 у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-09#Text>.

УДК 343.17(477)

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.3-2.40>

ЛЬОШЕНКО О.Ю.

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ТА НЕУПЕРЕДЖЕНІСТЬ СУДУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

INDEPENDENCE AND IMPARTIALITY OF THE COURT IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Актуальність статті полягає в тому, що незалежність судової влади є одним із вагомих і важливих критеріїв у розбудові демократичної, правової держави, панування законності та верховенства права. Держава має забезпечити кожній особі можливість реалізувати право на справедливий суд, яке є основоположним правом людини, оскільки саме на неї покладено обов'язок захищати всі права, свободи та законні інтереси особи. Метою статті є визначення актуальних питань щодо незалежності та неупередженості суду в кримінальному провадженні. У статті розглядаються актуальні питання незалежності та неупередженості суду у кримінальному провадженні. Визначено, що незалежність судової влади є одним із важливих критеріїв побудови демократичної правової держави, і держава повинна забезпечити кожній людині можливість реалізувати право на справедливий судовий розгляд, що є основне право людини, оскільки на нього покладено обов'язок захищати всі права, свободи та законні інтереси людини. Підкреслюється, що незалежність суду проявляється в таких аспектах: по-перше, відокремлення суду від інших державних органів та від включення його до будь-якого структурного підрозділу; по-друге, надання незалежності суддям у прийнятті рішень; по-третє, незалежність суду від будь-яких сторін процесу; по-четверте, гарантування недоторканності суддів, метою яких є забезпечення правосуддя. Зроблено висновок, що суд самостійно вирішує питання про можливість продовження судового розгляду після відмови прокурора підтримати державне обвинувачення та враховує думку обвинуваченого, коли потерпілий відмовляється від подальшої підтримки обвинувачення. У статті зазначається, що незалежність судової влади визначається як прерогатива або привілей, що надаються не у власних інтересах суддів, а для забезпечення законності та інтересів тих, хто покладається на справедливість. Незалежність повинна бути як для суспільства в цілому, так і для конкретних сторін у будь-якій справі, в якій судді повинні виносити свої рішення. Незалежність судової влади означає повну неупередженість суддів. Виносячи рішення щодо сторін процесу, судді повинні

© ЛЬОШЕНКО О.Ю. – аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності (Національний університет «Одеська юридична академія»)

бути неупередженими, позбавленими будь-яких зв'язків, прихильностей чи упереждень, які впливають або можуть сприйматися як такі, що впливають на здатність судді приймати незалежні рішення.

Ключові слова: незалежність, неупередженість, суд, кримінальне провадження, правосуддя.

The relevance of the article is that the independence of the judiciary is one of the important and important criteria in building a democratic state governed by the rule of law, the rule of law and the rule of law. The state must ensure that every person has the opportunity to exercise the right to a fair trial, which is a fundamental human right, as it is his or her duty to protect all the rights, freedoms and legitimate interests of the individual. The purpose of the article is to identify topical issues regarding the independence and impartiality of the court in criminal proceedings. The article examines the actual issues of independence and impartiality of the court in criminal proceedings. It is determined that the independence of the judiciary is one of the important and essential criteria in building a democratic State governed by the rule of law and the state shall provide every person with the opportunity to exercise the right to a fair trial, which is a fundamental human right, since it is entrusted with the duty to protect all human rights, freedoms and legitimate interests. It is emphasized that the independence of the court is manifested in the following aspects: firstly, separation of the court from other state bodies and from its inclusion into any structural unit; secondly, giving judges the independence in decision-making; thirdly, independence of the court from any parties to the proceedings; fourthly, guaranteeing the inviolability of judges, the purpose of which is to ensure the administration of justice. It is concluded that the court shall independently decide the issue of the possibility of continuing the trial after the prosecutor refuses to support the state prosecution and shall take into account the opinion of the accused when the victim refuses from further support of the prosecution. The article states that the independence of the judiciary is defined as a prerogative or privilege granted for not in the judges' own interests, but for ensuring the rule of law and in the interests of those who rely on justice. The independence should be both for society as a whole and for specific parties to any case in which the judges are to deliver their decisions. The independence of the judiciary means complete impartiality of judges. When delivering judgments as for the parties to the proceedings, the judges shall be impartial, free from any ties, attachments or prejudices that affect or may be perceived as affecting the judge's ability to deliver independent decisions.

Key words: independence, impartiality, court, criminal proceedings, justice.

Актуальність теми дослідження. Невід'ємними елементами права на справедливий суд є незалежність та неупередженість суду. Про це, зокрема, свідчить положення ч. 1 ст. 21 КПК України, згідно з яким кожному гарантується право на справедливий суд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону [1]. Також відповідно до ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», яка власне і має назву «Право на справедливий суд», кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом [2].

Незалежність суду визначається як обов'язкова вимога правової держави, оскільки без забезпечення цієї вимоги судовий розгляд перетворюється у фарс, а судова влада – на маріонетку в руках зацікавлених осіб. Тож, подеколи у конструкції права на суд, незалежності суду надається навіть першорядне значення, а в національних законодавствах це положення формується як принцип судоустрою та судових проваджень [3, с. 102]. Саме у такому ключі побудований і Закон України «Про судоустрій і статус суддів», у ч. 1 ст. 1 якого закріплено, що судова влада в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними законом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика реалізації права на справедливий суд та доступу до правосуддя завжди викликала жвавий науковий інтерес, з огляду на що різноманітні її аспекти досліджувалися представниками різних галузей юридичної науки. Серед вітчизняних правників означеній тематиці присвятили свої праці Ю. П. Аленин, О. А. Банчук,

Г. І. Бережанський, Н. М. Грень, І. В. Гловюк, І. М. Жаровська, С. М. Зеленський, О. І. Коровайко, У. З. Коруц, О. Л. Котович, Д. Є. Крикливець, О. П. Кучинська, О. В. Лемак, А. В. Лужанський, С. В. Лунін, Л. М. Лобойко, Ю. М. Мирошніченко, О. М. Овчаренко, М. А. Погорельський, О. Б. Прокопенко, Н. Ю. Сакара, Н. П. Сиза, Р. С. Сопільник, С. В. Степанова, О. С. Ткачук, Е. Л. Трегубов, Т. І. Фулей, О. Г. Шило, О. Г. Яновська та інші. Вказані вчені зробили значний внесок у розвиток науки кримінального процесу, проте мало дослідженою залишається тематика незалежності та неупередженості суду в кримінальному провадженні.

Метою статті є визначення актуальних питань щодо незалежності та неупередженості суду в кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Незалежність судової влади є одним із вагомих і важливих критеріїв у розбудові демократичної, правової держави, панування законності та верховенства права. Держава має забезпечити кожній особі можливість реалізувати право на справедливий суд, яке є основоположним правом людини, оскільки саме на неї покладено обов'язок захищати всі права, свободи та законні інтереси особи. Забезпеченню цього права з особливою прискіпливістю ставиться і міжнародна спільнота, у тому числі Європейський суд з прав людини, тим самим гарантуючи кожній особі право, закріплене в статті 6 Конвенції.

Як зазначається в ст. 1 розділу 2 Резолюції № 2002 (12) Комітету Міністрів Ради Європи від 18.09.2002 щодо запровадження Європейської комісії з ефективного правосуддя, міжнародні стандарти у сфері правосуддя вимагають, щоб із правом бути судимим законним судом кореспондував обов'язок держави створювати і підтримувати таку судову систему, в якій суди відповідали б критеріям незалежності, безсторонності, компетентності та здатні були ефективно здійснювати свої повноваження [4].

Попри те, що незалежність і неупередженість далеко не одне й те саме, найчастіше ці ознаки суду розглядаються спільно. У висновку Консультативної Ради європейських суддів для Комітету Міністрів Ради Європи про стандарти незалежності судових органів та незмінюваність суддів № 1 від 01.01.2001, зазначається, що незалежність судової влади є головною умовою забезпечення верховенства права та основоположною гарантією справедливого судового розгляду. Незалежність суду визначається як прерогатива чи привілей, що надається не на користь власних інтересів суддів, а на користь забезпечення верховенства закону та в інтересах тих осіб, які покладають надію на правосуддя. Незалежність має бути як щодо суспільства в цілому, так і щодо конкретних сторін у будь-якій справі, у якій судді повинні винести своє рішення. Незалежність судової влади означає повну неупередженість із боку суддів. При винесенні судових рішень щодо сторін у судовому розгляді судді повинні бути безсторонніми, вільними від будь-яких зв'язків, прихильності чи упередження, що впливає або може сприйматися як таке, що впливає, на здатність судді виносити незалежні рішення. У цьому випадку незалежність судової влади є втіленням загального принципу: «Ніхто не може бути суддею у власній справі». Значення цього принципу виходить далеко за конкретні інтереси певної сторони у будь-якій суперечці. Судова влада повинна користуватися довірою не тільки з боку сторін у конкретній справі, але й з боку суспільства в цілому. Суддя повинен не тільки бути реально вільним від будь-якого невідповідного упередження або впливу, але він або вона повинні бути вільними від цього й в очах розумного спостерігача. В іншому випадку довіра до незалежності судової влади буде підірвана. Отже, незалежність використовується як гарантія неупередженості [5].

У наш час незалежне й неупереджене правосуддя є передумовою існування демократичного суспільства, яке керується законністю та верховенством права. І саме в такому напрямі має здійснюватися реформування національного законодавства, що регулює діяльність судової системи, про що, до речі, наголошено і в Стратегії сталого розвитку «Україна–2020», схваленій Указом Президента України. Зокрема, у ній задекларовано, що метою судової реформи є реформування судостою, судочинства та суміжних правових інститутів задля практичної реалізації принципів верховенства права і забезпечення кожному права на справедливий судовий розгляд справ незалежним та неупередженим судом. Реформа має забезпечити функціонування судової влади, що відповідає суспільним очікуванням щодо незалежного і справедливого суду, а також європейській системі цінностей та стандартів захисту прав людини [6].

Досліджуючи проблемні питання, що стосуються незалежності суддів як передумови функціонування самостійної й авторитетної судової влади, яка має відповідати європейській системі цінностей та стандартів захисту прав людини, А. П. Рачинський та А. В. Огілько зауважили, що достатньо проблемним питанням є забезпечення повноцінної незалежності судової влади у форматі, що існує в більшості держав Європи. На сьогодні в Україні ця проблема має дві скла-

дові. Однією з яких є факти неправомірного втручання сторонніх осіб у професійну діяльність суддів з метою схилити їх у той чи інший спосіб до прийняття бажаного для цих осіб рішення, а іншою – прийняття суддями завідомо неправомірних рішень, вироків, ухвал, тобто фактично продовження протизаконної діяльності, розпочатої сторонніми зацікавленими особами. Тож, очевидно, що в разі відсутності державного регулювання цієї проблеми повноцінна інтеграція України до національних європейських структур є неможливою. Відтак, незалежність суддів є основою передумовою функціонування самостійної й авторитетної судової влади, здатної забезпечити об'єктивне й безстороннє правосуддя, ефективно захистити права та свободи людини і громадянина [7, с. 71-72].

Звертає на себе увагу використання поряд із терміном «неупередженість» суду поняття «безсторонність» суду. При цьому окремі науковці, наприклад, О. В. Лемак віддають перевагу саме терміну «безсторонність», адже він, на думку цього автора, характеризує нейтральність судді щодо сторін у справі, відсутність конфлікту інтересів, порушення чого є підставою для самовідводу чи відводу судді [8, с. 84]. Тим часом, як свідчить аналіз Основних принципів незалежності судових органів 1985 р., ці терміни, по своїй суті, все ж таки є синонімами. Тож, і ми надалі будемо розглядати неупередженість та безсторонність суду як синоніми.

На наш погляд, залежно від того, в якому контексті використовується поняття «суд», поряд із терміном незалежний також можливим є використання і поняття самостійний. У цьому зв'язку цілком погоджуємося з О. Р. Михайленком, який зазначає, що незалежність судді необхідно відрізняти від його самостійності. Якщо незалежність судді означає здійснення ним своїх повноважень, процесуальної діяльності без будь-якого незаконного впливу, не підзвітності будь-кому, то самостійність судді передбачає вільну його участь в дослідженні й оцінці доказів, обговоренні та прийнятті рішення відповідно до закону та власних переконань [9, с. 51-52].

Беручи до уваги викладене, можна зазначити, що незалежність суду знаходить свій прояв у таких аспектах: по-перше, відокремлення суду від інших державних органів і не входження його в жодну структурну одиницю; по-друге, наділення суддів самостійністю в ході прийняття рішень; по-третє, незалежність суду від інших учасників судового процесу; по-четверте, гарантування суддям недоторканності, призначення якої є забезпечення здійснення правосуддя. Адже, як зазначається в рішенні Конституційного Суду України від 23.12.1997 № 7-зп, встановлення додаткових гарантій недоторканності для окремих категорій державних посадових осіб має на меті створення належних умов для виконання покладених на них обов'язків та захист від незаконного втручання у їх діяльність [10].

Як бачимо, незалежність суддів є одним із найважливіших конституційних принципів, який, серед іншого, також знаходить свій прояв у кримінальному процесі України. Про це наочно свідчать приписи ч. 1 та 2 ст. 126 Конституції України, якими передбачено, що незалежність та недоторканність судді гарантуються Конституцією і законами України, а вплив на суддю у будь-який спосіб забороняється. До того ж незалежність суддів є одним із найголовніших принципів здійснення суддями ефективної діяльності. Даний принцип розкривається у двох аспектах – зовнішньому і внутрішньому. Зовнішній аспект включає політичну й соціально-економічну незалежність. При цьому, за цілком слушним твердженням О. В. Лемака, реальна незалежність суду абсолютно виключає будь-який вплив на судову владу, що, власне і проголошено в ст. 126 Конституції України. Внутрішній рівень незалежності судової влади зумовлює, з одного боку, діяльність суду щодо здійснення правосуддя, а з іншого – статусні гарантії суддів [8, с. 79].

Гарантія незалежності суддів, що закріплена в ч. 2 ст. 126 Конституції України, означає заборону щодо суддів будь-яких дій незалежно від форми їх прояву з боку державних органів, установ та організацій, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, громадян та їх об'єднань, юридичних осіб з метою перешкодити виконанню суддями професійних обов'язків або схилити їх до винесення неправосудного рішення тощо. При цьому заборона впливу на суддів у будь-який спосіб поширюється на весь час обіймання ними посади судді [11]. Крім того, недоторканність судді полягає в тому, що без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Також суддю не може бути притягнуто до відповідальності за ухвалені ним судові рішення, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку (ч.ч. 3, 4 ст. 126 Конституції України).

Таким чином, можна зробити висновок про те, що відсутність в демократичній, правовій державі незалежного суду свідчить як про нехтування основоположними правами громадян, так і про відсутність судової системи загалом. Адже незалежність є невід'ємною передумовою впе-

неності суспільства в судовій системі, а, отже, й існування верховенства права. У цьому сенсі звернемо увагу на п. 1.1 Європейської хартії «Про статус суддів», де встановлено, що статус суддів має на меті забезпечення компетентності, незалежності та неупередженості, яких кожна особа законно очікує від судів і від кожного судді, на якого покладено захист її прав. Він виключає будь-яке положення і будь-яку процедуру, що можуть похитнути довіру до цієї компетентності, незалежності та неупередженості [12].

Висновки. Таким чином, на наш погляд, суд повинен самостійно вирішувати питання про можливість продовження судового розгляду після відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення, і враховувати думку обвинуваченого при відмові потерпілого від подальшого підтримання обвинувачення. З цією метою вбачається доцільним визначити в кримінальному процесуальному законодавстві відмову прокурора від підтримання державного обвинувачення як клопотання сторони обвинувачення, а не як обставину, яка спричиняє закриття кримінального провадження. Тож, задля унормування цього питання варто внести до КПК України відповідні зміни, які сприятимуть якнайкращому досягненню завдань кримінального провадження, а, відтак, і більш ефективній реалізації права на справедливий суд.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс: закон України від 18.04.2010 № 4651-VI // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
2. Про судоустрій і статус суддів: закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
3. Цувіна Т. А. Незалежність суду як елемент права на суд у цивільному судочинстві. *Юрист України*. 2014. № 2. С. 101-109.
4. Учреждение Европейской комиссии по эффективности правосудия : Резолюция Комитета Министров Совета Европы № 2002 (12) от 18.09.2002 URL: <http://docs.cntd.ru/document/90199644>.
5. Висновок Консультативної Ради європейських суддів для Комітету Міністрів Ради Європи про стандарти незалежності судових органів та незмінюваність суддів № 1 від 01.01.2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a52.
6. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» : схвалено Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015. *Офіційний вісник України*. 2015. № 4. Ст. 67. С. 8.
7. Рачинський А. П., Огілько А. В. Незалежність суддів як передумова функціонування самостійної й авторитетної судової влади, що відповідає європейській системі цінностей та стандартів захисту прав людини. *Вісник НАДУ при Президентові України*. 2016. № 1. С. 66-74.
8. Лемак О. В. Право на незалежний і безсторонній суд у контексті захисту прав людини й основоположних свобод. *Конституційно-правові академічні студії*. 2015. № 1. С. 78-88.
9. Михайленко О. Р. Про забезпечення незалежності суддів у змагальному кримінальному процесі. *Етичні та правові проблеми забезпечення незалежності суддів* : матеріали міжнар. наук.-практ. семінару, Харків, 30–31 берез. 2005 р. / редкол. : В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. Х.; К. : ЦНТ «Гопак», 2006. С. 51-56.
10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про Рахункову палату Верховної Ради України» (справа про Рахункову палату) від 23 грудня 1997 р. № 7-зп. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-97>.
11. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) від 1 грудня 2004 р. № 19-рп. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-04>.
12. Рішення у справі «Bryan v. the United Kingdom» від 22.11.1995. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57954>.